

**BARNET SOM MODELLÆSER AF HANS CHRISTIAN
ANDERSENS EVENTYR "OLE LUKØIE"**

HELENA BŘEZINOVÁ

ABSTRACT

Hans Christian Andersen's fairy tales have long been published in rich illustrated editions aimed at child readers around the world. Yet literary scholars have rarely analysed them as children's literature. The present article considers this obvious paradox. In it, I take a closer look at the strategy Søren Baggesen's has aptly called 'dobbelartikulation'. Another scholar of literature, Gorm Larsen, has taken issues with this, stressing that the tales actually do not have two addressees: the difference is, he argues, inherent to the text. This means that the tales can legitimately be read on two levels: a concrete/heuristic reading and a symbolic/hermeneutical reading. In my article, I argue that the text cooperates both with the child reader and with the grown-up reader and this cooperation is evident both in the concrete and the symbolic reading. In my argument, I make use of the classic theory of the model reader as proposed by Umberto Eco. The evidence that I offer for the textual cooperation operating in Andersen's fairy tales comes from Andersen's own statements about the addressee of the tales. I further substantiate this in a discussion of the fairy tales' paratext and peritext. I then contrast these private and public statements with one particular fairy tale, 'Ole Lukøie', specifically the Friday episode of the tale in which a doll called Bertha gets married. Significantly, Andersen named the doll after a real-life little girl who had repeatedly asked him if she could appear in one of his fairy tales. This episode is particularly useful in my reconstruction of the child's horizon in the fairy tale.

Keywords: Hans Christian Andersen; fairy tale; Ole Lukøie; model reader; Umberto Eco; the double articulation

Introduktion

Når man undersøger sekundærlitteraturen om Hans Christian Andersen (1805–1875) verdensberømte eventyr, kan man konkludere, at forskerne med ildhu prøver at afsløre allusioner og motiver, som kun den voksne kan forstå. Gorm Larsen bemærker træffende om eventyrenes såkaldte dobbelartikulation, at litteraterne mestendels ignorerer eventyrenes børnehorisont:

The question that inevitably appears is the validity of the well-recognized double articulation – although it is as natural as the tales. Why, then, is it necessary to operate with two different addresses when we (the critics and analysts) never do constitute the children's horizon other than as an idea? It is thus remarkable that the children's horizons do not constitute a coherent interpretation of the tale but are simply marks and tokens. (Larsen 122)

Jeg vil i min artikel forsøge at rekonstruere både den voksnes og ikke mindst barnets forståelseshorisont, som er bygget ind i eventyret "Ole Lukøie". Ud fra Andersens korrespondence kan man konkludere, at han oprindeligt intenderede at skrive sine eventyr primært for børn, hvilket *ikke* var den målgruppe som romantikerne beregnede for deres eventyrproduktion. Barnet som adressat bliver tematiseret både af Andersen selv og af hans venner i deres breve – især Andersens veninde Henriette Hanck (1807–1846) bekræfter, at børn kom til at elske eventyrene. Til at begynde med opsummerer jeg imidlertid de forholdsvis sporadiske anmeldelser af eventyrene; også de dokumenterer, at eventyrene *blev* opfattet som børnelitteratur.

Eventyr – en digtart aldeles uhensigtsmæssig som læsning for børn

En af de første anmeldelser af Andersens første eventyrhæfte udkom anonymt i tidsskriftet *Danora* i 1836. Jeg citerer et større uddrag af anmeldelsen, fordi det er relevant:

Om endog Anmelderen Intet har imod gode Eventyr for Voxne, kan han dog ikke Andet, end finde denne Digtart aldeles uhensigtsmæssig, naar det gjælder Læsning for Børn. Ikke som om han oversaae, at netop Disse ofte ere meest aabne for ethvert Indtryk af det Vindunderlige; men skal da deres Læsning, om end blot i Fritimerne, være blot til Lyst? Den, der vil give Børn Noget at læse, bør dog vel i det mindste lønligen, have et høiere Formaal dermed, end blot at more dem. Men det ligger i Tingenes Natur, at man ad denne Vei aldrig vil kunne bibringe dem nyttige Kundskaber om Naturen og Mennesket, men i det høieste kun en eller anden Leveregel; og saa er det endda et Spørgsmaal, om ikke den Nytte, derved maatte vindes, kun altfor meget opveies ved den Skade man maaskee stifter ved at fylde Indbildningskraften med phantastiske Synsmaader.

Af Herr Andersens Eventyr ville sandsynligvis de tre første: *Fyrtoiet*, *Lille Claus og store Claus* og *Prindsessen paa Ærten* kunne mere Børn; men det er saa langt fra, at Disse deri ville kunne finde nogen Opbyggelse, at Anmelderen end ikke tør indestaae for denne Læsnings Uskadelighed. Idet mindste vil vist ingen paastaae, at Barnets Takt for Sømmelighed skærpes, naar det læser om en Prindsesse, der sovende rider paa en Hunds Ryg, hen til en Soldat, som kysser hende, hvorefter hun selv, lysvaagen, fortæller denne smukke Tildragelse, som – "en underlig Drøm"; eller at dets Sands for Ærbarhed skærpes, naar det læser om en Bondekone, der i sin Mands Fraværelse, sidder alene tilbords med Degnen, [...] eller at dets Agtelse for Menneskers Liv skærpes, naar det læser Begivenheder, som at Store Claus slog sin Bedstemoder, og Lille Claus ham ihjel, fortalte som om det havde været en Stud, der sloges for Panden: Eventyret om Prindsessen paa Ærten forekommer Anmelderen ikke blot udelikat, men endog uforsvarligt, forsaavidt Barnet deraf kan indsuge den falske Forestilling, at saa høi en Dame altid maa være forskrækkelig ømskindet.

Anmelderen erkjender iøvrigt *Lille Claus og store Claus* for et meget vittigt, og *Fyrtoiet* for et ikke uvittigt Produkt; i *Prindsessen paa Ærten* troer han derimod at savne Saltet (*Danora* 1836).

Indledningsvis bemærker anmelderen, at eventyrgenren er helt uegnet for børn og i særdeleshed i Andersens udgave, som anmelderen karakteriserer som udelikat, uopbyggelig og endog uforsvarlig, siden de fire eventyr mangler en tydelig morale og de er for fantasifulde og hermed skadelige. Kort sagt optræder anmelderen som den kedelige kanceliråd i "Den lille Idas Blomster", som klandrer den fantasielskende student for hans fortællinger. Centralt er, at selvom den voksne anmelder indrømmer at læsningen morede ham, er det børn som bliver opfattet som teksternes adressat.

Andersens stil betegnes som barnlig, også af forfatteren til den negative anmeldelse, som blev bragt i *Dansk Litteratur-Tidende* den 6. januar 1836. Recensenten af Andersens første to hæfter berører eksplicit adressaten, når han betegner "Tommelise" som "det yndigste Eventyr man kan forlange", men samtidig bemærker, at Andersens hensigt må have været at tiltale den voksne læser også. Hverken det ene eller det andet er imidlertid lykkedes forfatteren, hvilket skribenten dokumenterer ved at henvise til at Andersen i "Den uartige Dreng" "ubarmhertigen og uden derved at vinde noget stort Udbytte for Børnene, har slaaet en Streg over de Følelser, hvormed den Voxne maa see Anakreons Fortælling beskaaren for al sin Poesie" (*Dansk Litteratur-Tidende*, 1836). Det vigtigste er, at også her regnes primært med barnet som læser.

Barnet som adressat bliver også nævnt i den notits skrevet af Carl Bagger, som udkom i *Søndagsblad* den 17. maj 1835, altså kun ni dage efter udgivelsen: "Stilen er ypperlig beregnet paa at fængsle Barnets Opmærksomhed" (Bagger 1835). Samstemmigt priser man Andersens eventyr på bekostning af dem fra brødrene Grimm og Musäus i en svensk resension i *Aftonbladet* 20. december 1838. Alle eventyrene er interessante "men serdeles de af Andersen, hvilkas muntra, lifliga och färgrika stil är ganska lämplig att roa den klass af läsare, får hvilken de äro ämnade" (*Aftonbladet* 1838). Snart kommer der dog en forandring, hvad angår synet på eventyrenes adressat.

I juli 1837 udkom der i *Kjøbenhavnsposten* en anmeldelse af det tredje eventyrhæfte med "Den lille Havfrue" og "Kaiserens nye Klæder", forfatteren var sandsynligvis Orla Lehmann (1810–1870). Recensenten undrer sig over, hvorfor der udkom så få anmeldelser, "thi saavidt vides have de Andersenske Eventyr ikke alene fundet Indgang og venlig Modtagelse hos dem, for hvem de ere fortalte, men de ere ogsaa baade almindelig anerkjendte og læste med Fornøielse af de Ældre" (Lehmann 1837). Anmelderens eneste indvending mod eventyrene gælder netop adressaten, fordi Andersen lefler for barnet i slutningen af "Den lille Havfrue":

skjøndt vi dog ikke kunne undlade at anke over, at Fortælleren i den Slutningsapostrophe hvormed han i "den lille Havfrue" henvender sig til sine barnlige Tilhørere, forlader det poetiske Gebet, indenfor hvilket den hele Fortælling forresten saa fortræffelig er holdt (Lehmann 1837).

Recensenten opfatter eventyrets "Slutningsapostrophe" som en klar henvendelse til børn og denne går stik imod eventyrets poetik, som følgerigt må være en voksenpoetik. Identisk syn på eventyret finder vi i et brev af Henriette Hanck. Hun skriver til Andersen fra Odense den 22. september 1837:

Fr. Schleppegrell kan jeg hilse fra, jeg var for kort siden til en Chocolate (som hun kalder det) hos hende. Jeg havde laant hende det sidste lille Hefte af Deres Eventyr, og hun forsikrede mig, at hun havde læst den lille Havfrue 5 Gange igjennem, og grædt hver Gang, der laa og en stor Taare med Sminke i, paa et af Bladene, det ærgrede mig ordentligt, at den lille Havfrue skulde begrædes med en sminket Taare (Hanck 1837).

Fru Schleppegrells reaktion vidner om den voksne læsers stærke bevægelse, hvilket svarer til Andersens deklarerede intention med eventyret. I brevet fra 25. maj 1837 til forlæggeren C. A. Reitzel (1789–1853) peger Andersen nemlig udtrykkeligt på den voksne, som dette eventyrs adressat (og vil hermed presse ham til et højere vederlag): "Denne Gang var det at jeg gjerne vilde have lidt større Honorar, da det er mit bedste Eventyr og beregnet ogsaa paa Voxne [...]" (Andersen 1837). Andersens formulering kunne tyde på, at han i sine tidligere eventyr primært sigtede til barnet, og et intentionelt skifte først indtrådte med "Den lille Havfrue". Alle de ovennævnte eksempler på eventyrenes peri-, para- og epitekst tyder altså på, at Andersens modellæser utvivlsomt primært var barnet, og sekundært – og med tiltagende styrke – også den voksne.

Modellæserens dobbelthed

Umberto Ecos term *modellæser* rummer den empiriske forfatters publikumsforventninger. Disse forventninger afspejler sig i valget af stilistiske virkemidler, sproget, genre, motiver og temaer. Disse forventninger bliver som regel varslet i forvejen i paratekst eller peritekst. Med andre ord tillemper den empiriske forfatter sin fortællestrategi til modellæseren, der ikke er en størrelse udenfor teksten, men bliver skrevet ind i teksten ved dens tilblivelse. Sådan karakteriserer Eco sit modellæser-koncept: "The model reader I proposed later is, on the contrary, a set of textual instructions displayed by the text's linear manifestation precisely as a set of sentences or other signals" (Eco 15–16). Og han uddyber sit eget koncept med et længere citat fra Paola Pugliatti:

Iser's phenomenological perspective assigns to the reader a privilege that has been considered the prerogative of texts: namely, that of establishing a "point of view," thereby determining the text's meaning. Eco's Model Reader (1979) not only figures as the text's interactant and co-operator; much more – and, in a sense, less – he/she is born with it, being the sinews of its interpretive strategy. Thus the competence of Model Readers is determined by the kind of genetic imprinting that the text has transmitted to them... Created with – and imprisoned in – the text, they enjoy as much freedom as the text is willing to grant them (Eco 16).

Ser man på eventyrenes paratekst, kan man konstatere, at det er barnet som er den massivt annoncerede modtager. Genette beskriver paratekst som følger: "More than a boundary or a sealed border, the paratext is, rather, a *threshold*" (Genette 1–2). Genette

fremhæver paratekstens pragmatiske og strategiske betydning i lanceringen og forforståelsen af en tekst. Paratekst er ifølge ham “a zone between text and off-text, a zone not only of transition but also of transaction: a privileged place of pragmatics and a strategy, of an influence on the public, an influence that – whether well or poorly understood and achieved – is at the service of a better reception for the text and a more pertinent reading of it (more pertinent, of course, in the eyes of the author and his allies).” Paratekst er altså ‘guiding set of directions’ og som et ultimativt eksempel på disse retningslinier giver Genette James Joyces roman: ‘how would we read Joyce’s *Ulysses* if it were not entitled *Ulysses*?’ (Genette 2) Analogt kan man spørge, hvordan vi ville læse Andersens eventyr, hvis ikke de første eventyrhæfter var forsynet med titlen *Eventyr, fortalte for Børn*. Især hvis man ihukommer, at eventyrgenre i romantikken primært blev opfattet og anvendt som en voksengener. Dette faktum har den ovenfor citerede anmelder af Andersens eventyr iøvrigt konstateret. Barnet figurerer altså i titlen på Andersens eventyrhæfter, og det er en kendsgerning, at stilen i dem er meget mundtlig og klart indikerer, at teksten skal være forståelig for barnet.

Begge disse strategier, dvs. de paratekstlige markører, samt de inhærente stilistiske virkemidler, beviser, at Andersen i de første eventyr samarbejdede med barnet som model-læser. Senest med “Den lille Havfrue” har Andersen imidlertid eksplicit annonceret, at han skrev den voksne ind som modellæser i teksten. Han selv har beskrevet sin strategi som en *dobbeltartikulation* for at bruge den veletablerede term lanceret af Søren Baggesen.¹ Den lille havfrues historie er fortalt i det samme barnligt naive stilleje som resten af eventyrene, men den slutter tragisk, fordi kærligheden ikke krones med ægteskab. Den manglende happy end hører emnemæssigt ikke til en børnefortælling, være det sig eventyr eller en anden genre. Det er imidlertid interessant, at den ulykkelige kærlighed også bliver tematiseret i “Den uartige Dreng”, som udkom i det andet eventyrhæfte i 1835, kaldet *Eventyr, fortalte for Børn*, men i Andersens korrespondence finder vi evidens for, at denne tekst om Amor med flitsbue, som går rundt i verden og ødelægger alle, havde børnene reageret meget stærkt på. De blev som læsere også ramt i hjertet af den ulykkelige kærlighed. Børnenes respons ser vi på i næste afsnit.

Eventyrenes adressat i Andersens korrespondence og pigen Bertha

Til nytår 1835 meddeler Andersen sin veninde Henriette Hanck: “Nu begynder jeg paa nogle ‘Børne-Eventyr’, jeg vil see at vinde de kommende Slægter skal De videt!” (Andersens brev til Hanck 1835) I februar samme år skriver Andersen om sin modellæser til forfatteren Bernhard Severin Ingemann (1789–1862): “Dernæst har jeg begyndt paa nogle: ‘Eventyr fortalte for Børn’, og jeg troer de lykkes mig. Jeg har givet et Par af de Eventyr jeg selv som Lille var lykkelig ved, og som jeg ikke troer ere kjendte; jeg har ganske skrevet dem saaledes som jeg selv vilde fortælle et Barn dem” (Andersens brev til Ingemann 1835). Andersens modellæsere reagerede positivt på eventyrene, hvilket bevidnes i Hancks svar til Andersen, som hun skrev den 12. februar 1836, efter de første to eventyrhæfter var udkommet. Hanck arbejdede i Odense som lærer og forsikrede i brevet

¹ Termen dobbeltartikulation indgår i titlen på Baggesens konferenceindlæg (Baggesen 1993).

Andersen om, at han allerede *har* vundet de kommende slægter: “Det morede mig meget at læse Deres Eventyr, *Tommelise* er saa nydelig; *Den lille uartige Dræng* grumme comisk, De vinder rigtignok Efterslægten.” (Hanck 1836) I forbindelse med “Den uartige Dræng”, som udkom i det andet eventyrhæfte i 1835, beskriver Hanck børnenes reaktion på eventyrene mere udførligt:

Om jeg ikke, naar de vare uhyre flittige vilde forelæse dem en Historie af saadan en nydelig lille Bog, som de havde faaet af deres Forældre til Nytaar, og som Sophie Vind, der dog læser saa meget, selv har sagt om: ‘at det var den smukkeste Bog der var til!’ Det var Deres Eventyr! Tiden var den Dag knap, saa de Smaa maatte lade sig nøje med den korteste: *Den lille uartige Dræng*.” “Det veed jeg da vist”, sagde den fornuftige Bertha “at hverken Moder eller Jomfruen vilde tillade Gottlieb at lege med saadan en Dræng”. “Bare han var her i Skolen”, mente denne “saa skulde jeg nok korexe ham!” “Nei her maae han ikke komme!” sagde min lille Angelica, og klyngede sig ganske ængstelig op ad mig: “jeg tænker paa hvis han nu kom her saa maatte Du da ret være stræng imod ham, hvordan skulde Du komme ud af det lille Jfr? (Hanck 1836)

Hancks brev om børnenes stærke reaktion på dette eventyr modsiger anmelderens skeptiske dom over eventyrets egnethed som børnelitteratur. Jeg vil nu fokusere på den lille pige ved navn Bertha, for hendes litterære skæbne illustrerer på en signifikant måde Andersens modellæser-strategi.

Hanck formidlede flere gange sin lille elevs ønske til forfatteren om at bruge navnet Bertha i et af sine eventyr. Hanck gentager Berthas ønske i februar 1837, før Andersens tredje eventyrhæfte udkom: “min lille Elev af samme Navn har vist spurgt mig over 15 Gange, om jeg dog troer at Forfatteren erindrer sit Løfte og benytter hendes Navn til en af de smaae Piger i Eventyrene” (Hanck 1837). En måned senere, den 9. marts 1837, bad Andersen sin odenseanske veninde om at hilse Bertha fra ham og sige, at: “Havfruerne ikke kunne hedde Bertha, ellers skulde den lille Havfrue have faaet dette Navn. – Nu gjemmer jeg Navnet til den næste lille Bog, som kommer ud og da skal der bestemt komme en Bertha i den. I det andet Eventyr, *Keiserens nye Klæder*, findes slet ingen Fruentimmer” (Andersen 1837). Andersens svar bevidner at han regner med barnet som læser. Han lever også op til sit løfte og navngiver en eventyrkarakter Bertha, men først i 1841 og karakteren er ikke en lille pige, men en lille piges dukke. Det sker i eventyret “Ole Lukøie”, som blev trykt i det sidste hæfte som endnu hed *Eventyr, fortalte for Børn*. I et brev til Hanck fra 10. juli 1840 skriver Andersen om eventyret:

Jeg har her fuldendt et Eventyr Ole Lukøie, og troer at det er imellem de meest brogede jeg har skrevet. Det er den gamle Drømmegud, som her til Lands kaldes Ole Lukøie, der om Aftenen kommer med sin Haandsprøite og sprøiter Børn sød Melk i Øinene, saa at De ikke kunne see ham, naar han kommer for at fortælle sine Eventyr. Han besøger saaledes en lille Dreng Hjalmar og i en heel Uge fortæller han ham noget hver Aften, og det er altid forskjelligt. Siig til Deres lille Bertha, at der i Fredagten i dette Eventyr er et Dukke-Bryllup, hvor Brudeparret hedder Bertha og Herman. (min understregning) (Andersens brev til Hanck 1840)

I sit brev til den attenårige svenske komtesse Mathilde Barck fra 20. juni samme år kalder Andersen eksplicit teksten for et børneeventyr: "Selv har jeg ogsaa været ret flittig herude, jeg har skrevet et nyt Børne-Eventyr: *Ole Lukøie*" (Andersens brev til Barck 1840). Man kan altså opsummere, at alle indicier indikerer barnet som modellæser:

- parateksten, dvs. hæftets titel
- eventyrets hovedkarakter, Hjalmar, som er et barn
- fortællesituation (fortælle tid) som er indlejret i aftenlæsning
- Ole Lukøies mytiske karakter som får børnene til at sove
- den citerede epitekt, dvs. det brev, i hvilket Andersen hilser den empiriske lille pige og informerer hende om, at han har navngivet en figur efter hende
- samt rekvisitter såsom dukker, skolehæfter, prinsesser osv.

Alligevel vil det være uhensigtsmæssigt at overse det upersonlige pronomen noget, som jeg understregede i Andersens brev til Hanck. Dette noget kan nemlig umulig presses ned i barnets øjenhøjde. De enkelte episoder, som barneprotagonisten Hjalmar ser i sine drømme, ligger nemlig primært uden for hans fatteevne.

Ole Lukøie som ægteskabsrådgiver

Johan de Mylius betegner rammende de enkelte optrin, som Ole Lukøie præsenterer for Hjalmar, som "klaustrofobiske skrækscenarier" (Mylius 29) og som "anskuelsesundervisning for voksne, for det er deres liv, Hjalmar ser – uden at have forudsætninger for at vide eller forstå det" (Mylius 28). Jeg vil nu koncentrere mig udelukkende om fredagstableauet med dukkebrylluppet, hvor den lille pige, Berthas navnesøster, bliver gift. Dukkebrylluppet er vel at mærke det andet bryllup, den lille Hjalmar er nødt til at overvære: torsdag var han til et meget jordnært og usympatisk musebryllup. Også fredagsbrylluppet har en beklemmende virkning på læseren – uden at barnet helt kan forstå årsagen hertil. Den mest plausible forklaring på dette er, at parallelt med lillepigen Bertha har forfatteren tydeligvis også valgt at samarbejde med den voksne læser i teksten.

Den første bemærkning om brudeparret kan barnet forstå uden problemer, fordi rollespil hører til de klassiske lege, og inden for spillet kan dukker frit skifte køn: "Din Søsters store Dukke, den der seer ud som et Mandfolk og kaldes Herman, skal giftes med Dukken Bertha, det er desuden Dukkens Geburtsdag og derfor skal der komme saa mange Presenter!" Efter denne Oles replik følger straks Hjalmars svar, i hvilket drengen forsikrer sin vejleder Ole om at han er med: "Ja, det kender jeg nok!" sagde Hjalmar, "altid naar Dukkerne trænge til nye Klæder saa lader min Søster dem have Geburtsdag eller holde Bryllup! det er vist skeet hundred Gange!" Heller ikke denne Hjalmars replik bliver efterfulgt af fortællerens uddybning, det er igen Ole som replicerer: "Ja, men i Nat er Brylluppet hundred og eet og naar hundred og eet er ude, saa er Alt forbi! derfor bliver ogsaa dette saa mageløst. See en Gang!" Efter en serie repliker med barnligt indhold, hvor lille Hjalmar og med ham ethvert barn fuldtud kan være med, bruger Andersen den overraskende vending "saa er Alt forbi", og hermed slipper han barnet som læser, fordi barnet ikke umiddelbart kan forstå sammenhængen. Bedre forudsætninger for at forstå denne korte sætning har den voksne, som kan ane en ironisk subtekst. Andersen bruger

iøvrigt formelen som den sidste sætning i mindst to af sine eventyr, begge mere eller mindre nihilistiske: "Grantræet" og "Tante Tandpine". Denne nihilistiske formulering virker også ildevarslenende defaitistisk i forbindelse med det forestående bryllup.

Efter denne besynderlige replik, som tydeligt fungerer som prolepsis, får Hjalmar aldrig ordet igen, det vil sige at barnet kun får lov til at overvære det optrin, som følger efter Oles opfordring: "See en Gang!" Fortælleren beskriver optrinet på følgende vis: "Og Hjalmar saae hen paa Bordet; [...] Brudeparret sad paa Gulvet og lænede sig op til Bordbenet, ganske tankefuldt, og det kunde det jo have Grund til" (Andersen 1963:174). Den sidste sætning knytter an til Oles information om, at alt er forbi, og er igen yderst interessant, både indholdsmæssigt og ud fra et narratologisk perspektiv. Den kan faktisk henvise til Hjalmar som tilskuere, siden sætningen både kan forstås som dækket direkte tale og indre monolog. Dette indikeres af sætningsadverbiet *jo*, som tydeligvis fremhæver enten fortællerens eller en fiktiv karakters subjektive holdning til det, man ser. Det kan altså være Hjalmar, men også Ole eller fortælleren, der finder det forståeligt, at brudefolkene har gode grunde til at være betænkelige inden de indgår et bryllup. Selvom det er umuligt at afgøre, om det er lille Hjalmar, Oles eller fortællerens hoved, som vi skal placere denne overvejelse i, kan man konstatere, at denne mystiske overvejelse, som er helt igennem præget af det lille adverbium *jo*, endegyldigt katapulterer historien fra barnets horisont op i den voksne læsers øjenhøjde. Sætningen lyder unægteligt som en advarsel imod det forestående bryllup – eller imod et bryllup som sådan. Denne tolkning bliver bekræftet af fortællerens videre beskrivelse: "Men Ole Lukøie, iført Bedstemoders sorte Skjørt, viede dem! da Vielsen var forbi, istemte alle Møblerne i Stuen følgende skønne Sang, der var skrevet af Blyanten, den gik paa Melodie, som Tappenstregen." Tappenstregen er ifølge ODS et:

militært signal (opr. trommesignal, ved højtideligere lejligheder udført af tromme og fløjte ell. fuldt orkester), der spilles i kaserner, kantonnement, lejr, garnisonsby osv. om aftenen for at tilkendegive, at tropperne skal være i kvarteret og begive sig til ro.

Det vil sige at dette bryllup har noget militært over sig. Det kommende replikskifte viser tydeligt, at der igen er tale om en prolepsis og den tilkendegiver ægteskabets karakter, hvor dukken Herman vil danse efter dukken Berthas fløjte. Man kan formode at tappenstregen som bryllupsmelodi ikke overrasker barnet, men den voksne får sandsynligvis andre konnotationer.

Bryllupsoptrinet afsluttes med en strid om bryllupsrejsens mål, og i slutningen af denne dialog afsløres tydeligt, at det ikke er den større dukke, som fik lov til at spille brudgommen Herman, der har bukserne på:

„Skal vi nu ligge paa Landet, eller reise udenlands?“ spurgte Brudgommen, og saa blev Svalen, som havde reist meget og den gamle Gaard-Høne, der fem Gange havde ruget Kyllinger ud, taget paa Raad; og Svalen fortalte om de deilige, varme Lande, hvor Viindruerne hang saa store og tunge, hvor Luften var saa mild, og Bjergene havde Farver, som man her slet ikke kjender dem! 'De har dog ikke vor Grønkaal!' sagde Hønen. 'Jeg laae en Sommer med alle mine Kyllinger paa Landet; der var en Gruusgrav, som vi kunde gaee og skrabe i, og saa havde vi Adgang til en Have med Grønkaal! O, hvor den var grøn! jeg kan ikke tænke

mig noget kjønnere.' 'Men den ene Kaalstok seer ud ligesom den anden,' sagde Svalen, 'og saa er her tidt saa daarligt Veir!' 'Ja det er man vant til!' sagde Hønen. 'Men her er koldt, det fryser!' 'Det har Kaalen godt af!' sagde Hønen. 'Desuden kunne vi ogsaa have det varmt! havde vi ikke for fire Aar siden en Sommer, der varede i fem Uger, her var saa hedt, man kunde ikke trække Veiret! og saa have vi ikke alle de giftige Dyr, de have ude! og vi er fri for Røvere! Det er et Skarn, som ikke finder at vort Land er det kjønneste! han fortiente rigtig ikke at være her!' og saa græd Hønen 'Jeg har ogsaa reist! jeg har kjørt i en Bøtte over tolv Mile! der er slet ingen Fornøielse ved at reise!' 'Ja Hønen er en fornuftig Kone!' sagde Dukken Bertha, 'jeg holder heller ikke af at reise paa Bjerge, for det er kun op og saa er det ned! nei, vi ville flytte ud ved Gruusgraven og spadserer i Kaalhaven!' Og derved blev det (Andersen 1963:174–175).

Bryllupsrejsens rækkevidde bliver stækket som vingerne på fjerkræ. Lille Hjalmar forstår dialogen på sin vis, men den voksne har en anden og mere adækvat forståelseshorisont. Inden for denne kan også denne dialog fortolkes som en advarsel mod ægteskabets kaserne. Summa summarum: hvis man tænker på Hancks lille elev Bertha, som så ivrigt ville optræde i et eventyr, kan man logisk spørge sig selv, om hun i sidste ende var glad for denne Andersens honnør.

Når man ser bort fra den naive tone, eventyret er fortalt i, kan "Ole Lukøie" ikke betegnes som en naiv tekst, præcist som det bliver gjort af den anonyme anmelder i *Kjøbenhavnsposten* den 23. december 1841:

Digteren H. C. Andersen har iaar atter ikke ringe bidraget til det yngre Danmarks Juleglæder ved Udgivelsen af et nyt Hefte af sine "Eventyr fortalte for Børn" [...] af hvilke den første igjen bestaaer af en Epicus af syv samme eventyrlige Drømmebilleder, som den bekjendte Ole Lukøie hver Nat i en Uge fortalte en artig lille Dreng. Dette og "Svinedrengen" ere de mest naive af disse fire yndige Smaa-Eventyr (*Kjøbenhavnsposten* 1841).

Recensenten indrømmer, at Andersens eventyr bliver læst af voksne læsere, og nævner, at de også er skælske, men også i den følgende passage omtaler han hele to gange deres naivitet, og modsiger hermed faktisk sig selv, fordi skælskhed og naivitet er kvaliteter, der udelukker hinanden:

At Andersens naive Eventyr ogsaa ere tiltrækkende for Andre end Smaaabørn, er altfor bekjendt, til at det behøver at gjentages; hans Overførelse og smukke Udstyr i andre Sprog vidner tilstrækkeligt om deres anerkjendte poetiske Værd, hvorvel der dog nødvendigviis maa gaae meget tabt af den oprindelige Naivitet og de skjælske Vendinger og Udtryk, som de have i deres danske Originalsprog (*Kjøbenhavnsposten* 1841).

Den oprindelige naivitet bliver i virkeligheden subverteret netop af diverse skælske vendinger og kommentarer, som enten bliver udtalt af fortælleren eller udformet som dækket direkte tale eller indre monolog. Skælsk er også den direkte tale i form af en dialog, som den mellem en høne og en svale, hvor fortællerens indgriben begrænsede sig til de indledende fraser "sagde Hønen", "sagde Svalen", "sagde Dukken Bertha" (brudgommen Herman får iøvrigt ikke et ord indført), og til den korte, men yderst sigende information: "og saa græd Hønen". Disse fortællerens indledende sætninger indeholder ingen

vejledende informationer til barnet, eller den voksne for den sags skyld, men den voksne er bedre klædt på med henblik på at forstå deres underfundighed. Det er iøvrigt ganske manipulerende fra fortællerens side at vise, at kvindens sidste og endelige argument, i det øjeblik hun kommer til kort i det logiske ræsonnement, er manipulation i form af gråd. Dyrenes dialoger hører ellers til det faste repertoire i de korte fortællinger kaldet fabler, som barnet kan relatere til, men det er faktisk kun den voksne, der til fulde kan forstå dialogens rationale, siden den voksne til forskel fra barnet er gift.

I forbindelse med den ægteskabelige strid mellem dukkerne Herman og Bertha er det oplagt at citere Andersens brev til Henriette Wulff (1804–1858) fra den 3. februar 1836, hvor Andersen skildrer sin eventyrmetode:

Mine Digter-Aar ere begyndte med min Ankomst fra Udlandet, jeg har maaskee fire eller sex Aar endnu til at skrive godt i, og de maa jeg gribe. Jeg gjør det hyggeligt hjemme, Ilden knitrer og saa besøger min Musa mig, fortæller mig underlige Eventyr, henter mig komiske Figurer fra Hverdags Livet, Adelige og Borgerlige [,] siger: "see paa de Folk, de kjende Du, tegn dem af og – "de skulle leve!" [...] Derfor forsømmer jeg mine Venner (Andersens brev til Hanck 1836).

Figureerne fra hverdagslivet er også svalen og hønen, deres replikskifte om de to diametralt modsatte rejssemål kan karakteriseres som bittert realistisk. Realistisk virker også stridens afslutning, når vidtløftige rejsedrømme bliver til en tur i kálhaven. Men alle disse realistiske hverdagsbilleder er indlejrede i et tableau med samtalende dyr og en lille dreng, der bliver vist rundt i verden af en lille mandsling, som viser sig at være drømmegud. Med andre ord hersker der en vis spænding mellem det realistisk hverdagslige og det fantastiske i bryllupsscenen, og her bliver det igen givende at ihukomme Ecos karakteristik af modellæseren:

This type of spectator (or reader of a book) I call the model reader – a sort of ideal type whom the text not only foresees as a collaborator but also tries to create. If a text begins with "Once upon a time," it sends out a signal that immediately enables it to select its own model reader, who must be a child, or at least somebody willing to accept something that goes beyond the commonsensical and reasonable (8–9).

Hvem samarbejder teksten "Ole Lukøie" med, eller hvilken modellæser bliver til med teksten? Eventyret begynder med en variation af den kendte eventyrformel "der var engang":

I hele Verden er der ingen, der kan saa mange Historier, som Ole Lukøie! – Han kan rigtignok fortælle! Saadan ud paa Aftenen, naar Børn sidde nok saa net ved Bordet, eller paa deres Skammel, kommer Ole Lukøie; han kommer saa stille op ad Trappen; for han gaaer paa Hosesokker, han lukker ganske sagte Døren op og fut! saa sprøiter han Børnene sød Mælk ind i Øinene, saa fiint, saa fiint, men dog altid nok til at de ikke kunne holde Øinene aabne, og derfor ikke see ham (...) (Andersen 1963: 167).

Fortælleren fremskriver altså en situation, som primært burde tiltale barnet eller som Eco formulerer det: “at least somebody willing to accept something that goes beyond the commonsensical and reasonable”. Vejlederen i historien er en fantasifigur med en paraply, dyrene taler etc. Disse fantastiske motiver overrasker ikke, fordi de bliver annonceret i begyndelsen med en eventyrformel, og de appellerer klart til barnet. På den anden side kan man ikke sige, at historien er uden for det almindeliges og fornuftiges sfære. Tværtimod er fx den fugle-disput, som jeg citerede, cementeret i en yderst hverdagslig og jordnær kontekst. Denne kontekst er især den voksne læser alt for fortrolig med.

Konklusion

Man kan konkludere, at Andersens tekst tydeligt deklarerer et samarbejde med barnet såvel som den voksne som modellæser. Larsen skriver plausibelt, at barnligheden i Andersens eventyr er skabt ved hjælp af de stilistiske virkemidler, og dette stilleje indikerer to ting: “1) a naïve and ironic mood; 2) confidence and familiarity with the language” (122). Læseren lokkes i et barnligt sprogleje til at høre en fantastisk historie om lange dejlige udflugter, men bliver gang på gang naglet fast til en jordnær borgerlig virkelighed, som den bliver realiseret af de voksne. Denne strategi beskrev Andersen allerede i det ovennævnte brev til Henriette Wulff fra 1836. I et brev til sin ven og kollega Ingemann skrevet to år efter udgivelsen af “Ole Lukøie” nævner Andersen sin intenderede modellæser eksplicit, eller rettere sagt sine modellæsere. Brevet er skrevet den 20. november 1843:

Jeg er kommet paa det Rene med at digte Eventyr! De første jeg gav, vare jo meest ældre jeg havde hørt, som Barn og som jeg, efter min Art og Maade, gjenfortalte og omdigtede; de jeg selv skabte: f Ex: den lille Havfrue, Storkene, Gaaseurten & vandt imidlertid meest Bifald og det har givet mig Flugt! nu fortæller jeg af mit eget Bryst, griber en Idee for den Ældre – og fortæller saa for de Smaa, medens jeg husker paa at fader og Moder tidt lytte til og dem maa man give lidt for Tanken!

Hvis vi tænker på den lille pige, som bad forfatteren om at blive en del af et børneeventyr, forekommer hans taktik decideret grusom. Andersen informerer pigen via hendes lærerinde om, at hun er blevet en del af hans eventyr, men eventyret og den rolle, som pigens navnesøster varetager, har den funktion at tjene til skræk og advarsel. Man kan endda sige, at barnet bliver taget som gidsel, fordi tekstens modellæser uden tvivl er barnet, men det er primært dets forældre, Andersen vil konfrontere – og underholde. Tænker vi på barnet som modellæser, så kan vi ud over grusomheden tilskrive teksten en del humanisme, fordi den oplyser barnet om, hvor farlig og fremmedgørende de voksnes verden er.²

² This work was supported by the European Regional Development Fund project “Creativity and Adaptability as Conditions of the Success of Europe in an Interrelated World” (reg. no.: CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734).

LITTERATUR

- Aftonbladet*. Anonym anmeldelse, 20. december 1838. Tilgængelig online: <https://andersen.sdu.dk/forskning/anmeldelser/anmeldelse.html?aid=9674> [2. 1. 2020].
- Andersen, Hans Christian. "Ole Lukøie." In: DAL, Erik, ed. *H. C. Andersens Eventyr I*. København: Hans Reitzels forlag, 1963.
- Andersen, Hans Christian. Brev til Bernhard Severin Ingemann, 10. februar 1835. Tilgængelig online: <https://andersen.sdu.dk/brevbase/brev.html?bid=876> [2. 2. 2020].
- Andersen, Hans Christian. Brev til Bernhard Severin Ingemann, 20. november 1943. Tilgængelig online: <https://andersen.sdu.dk/brevbase/brev.html?bid=3034> [7. 5. 2020].
- Andersen, Hans Christian. Brev til Carl Anders Reitzel, 25. marts 1837. Tilgængelig online: <https://andersen.sdu.dk/brevbase/brev.html?bid=1029> [2. 2. 2020].
- Andersen, Hans Christian: Brev til Henriette Hanck, 1. januar 1835. Tilgængelig online: <https://andersen.sdu.dk/brevbase/brev.html?bid=874> [2. 4. 2020].
- Andersen, Hans Christian: Brev til Henriette Hanck, 10. juni 1840. Tilgængelig online: <https://andersen.sdu.dk/brevbase/brev.html?bid=1709> [5. 4. 2020].
- Andersen, Hans Christian: Brev til Henriette Hanck, 9. marts 1837. Tilgængelig online: <https://andersen.sdu.dk/brevbase/brev.html?bid=1024> [15. 2. 2020].
- Andersen, Hans Christian: Brev til Henriette Wulff, 3. februar 1836. Tilgængelig online: <https://andersen.sdu.dk/brevbase/brev.html?bid=932> [5. 5. 2020].
- Andersen, Hans Christian: Brev til Mathilde Barck, 20. juni 1840. Tilgængelig online: <https://andersen.sdu.dk/brevbase/brev.html?bid=1719> [5. 4. 2020].
- Bagger, Carl. Anmeldelse. *Søndagsblad*, 17. maj 1835. Tilgængelig online: <https://andersen.sdu.dk/forskning/anmeldelser/anmeldelse.html?aid=9670> [15. 1. 2020].
- Baggesen, Søren. "Dobbeltartikulationen i H. C. Andersens eventyr". In: De Mylius, Johan. Hjørnager Pedersen, Viggo, Jørgensen, Aage, eds. *Andersen og Verden. Indlæg fra den første internationale H. C. Andersen-konference 25.-31. august 1991*. Odense: Odense Universitetsforlag, 1993. 15–29.
- Dannora. For kritik og anticritik*. Anonym anmeldelse, 1836. Tilgængelig online: <https://andersen.sdu.dk/forskning/anmeldelser/anmeldelse.html?aid=9671> [15. 11. 2019].
- Dansk litteratur-tidende*. Anonym anmeldelse, 6. januar 1836. Tilgængelig online: <https://andersen.sdu.dk/forskning/anmeldelser/anmeldelse.html?aid=9673> [15. 11. 2019].
- Eco, Umberto. *Six Walks in the Fictional Woods*. Cambridge, Massachusetts; London, Harvard University Press 1994.
- Genette, Gérard. *Paratexts. Thresholds of interpretation*. Translation Jane E. Lewin. Cambridge: CUP, 1997
- Hanck, Henriette. Brev til H. C. Andersen, 12. februar 1836. Tilgængelig online: <https://andersen.sdu.dk/brevbase/brev.html?bid=934&s=fqlr1qec20ddk8v68lt3sofkld&st0=Arbejder-Foreningen&f0=127&orderby=Dato&pp=100> [15. 11. 2019].
- Hanck, Henriette. Brev til H. C. Andersen, 22. september 1837. Tilgængelig online: <https://andersen.sdu.dk/brevbase/brev.html?bid=1078> [2. 11. 2019].
- Hanck, Henriette. Brev til H. C. Andersen, 8. februar 1937. Tilgængelig online: <https://andersen.sdu.dk/brevbase/brev.html?bid=1016> [15. 11. 2019].
- Kjøbenhavnsposten*. Anonym anmeldelse, 23. 12. 1841. Tilgængelig online: <https://andersen.sdu.dk/forskning/anmeldelser/anmeldelse.html?aid=9678> [15. 11. 2019].
- Larsen, Gorm. "The Question of the Addressee and the Structure of Enunciation in Andersen's Tales Or: Why the Fairy Tales are Not Told for the Children." In *When We Get to the End... Towards a Narratology of the Fairy Tales of Hans Christian Andersen*. Odense: University Press of Southern Denmark 2005.
- Lehmann, Orla. Anmeldelse. *Kjøbenhavnsposten*, 18. juli 1837. Tilgængelig online: <https://andersen.sdu.dk/forskning/anmeldelser/anmeldelse.html?aid=9676> [2. 11. 2019].
- Mylius, Johan de. *Forvandlingens pris. H. C. Andersen og hans eventyr*. København: Høst & Søn 2003.

Helena Březinová
Charles University
helena.brezinova@ff.cuni.cz